HISTÒRIES DE L'ART DES DE BARCELONA

DOSSIERS PER A ACTIVACIÓ DE LA SÈRIE AMB GRUPS

INTRODUCCIÓ

El 1983, Marta Traba, crítica argentina exiliada a Colòmbia, es va embarcar en el projecte d'enregistrar per a la televisió colombiana una sèrie de vint episodis de trenta minuts amb el títol de *La historia del arte moderno contada desde Bogotá*, que en l'actualitat es pot trobar a internet. Aquesta història de l'art de Traba estava situada i pensada per arribar a grans audiències. *Històries de l'art des de Barcelona*, a més de retre homenatge a la proposta de Traba, comparteix amb el projecte de la historiadora argentina la intenció de difondre uns altres relats de la història de l'art i situar-los en una geografia concreta. En el nostre cas és la Barcelona del darrer segle, amb l'objectiu d'obrir a l'aula uns espais des dels quals plantejar fissures en el discurs hegemònic de l'art. L'educació és l'acte de pensar, d'interrogar i interrogar-se, d'activar, de crear i de sentir, i la nostra intenció és aproximar-nos a les possibilitats de la pedagogia com a pràctica política i d'alliberament.

Partint d'aquesta idea, en el projecte que presentem aquí ens hem preguntat quantes històries de l'art cohabiten dins de la història de l'art amb l'objectiu de fer-les visibles. El programa consta de vídeos en obert i compta amb la col·laboració de diversos artistes, teòrics i activistes que ofereixen la seva lectura d'un episodi concret de la història de l'art.

El programa es planteja com un recurs educatiu per treballar a l'institut que es pugui enfocar d'una manera transversal en múltiples assignatures, i que permeti aprofundir en molts temes que habitualment s'han mantingut fora del discurs oficial. Aquest dossier presenta alguns d'aquests temes, així com propostes per treballar-los a l'aula. Unes propostes que són tan sols una entre moltes aproximacions a cada capítol de la sèrie i que es poden plantejar des d'assignatures com ara Tutoria, Educació Visual i Plàstica, Ciències Socials, Geografia i Història o Cultura i Valors Ètics.

Al llarg d'aquests dossiers fem servir llenguatge inclusiu com a exemples d'incorporacions no-normatives i d'un llenguatge que no estigui marcat pel binarisme de gènere. El llenguatge produeix i construeix realitat. Ens entenem i comprenem el nostre món a través del llenguatge que utilitzem, i per això us animem a imaginar totxs plegadxs, a classe, altres llenguatges possibles que transformin el món i que ens incloguin a totes.

HISTÒRIES DE L'ART DES DE BARCELONA

DOSSIERS PER A ACTIVACIÓ DE LA SÈRIE AMB GRUPS

CARTOGRAFIA SOBRE L'ART
I LA SIDA A ESPANYA
per Equipo Palomar

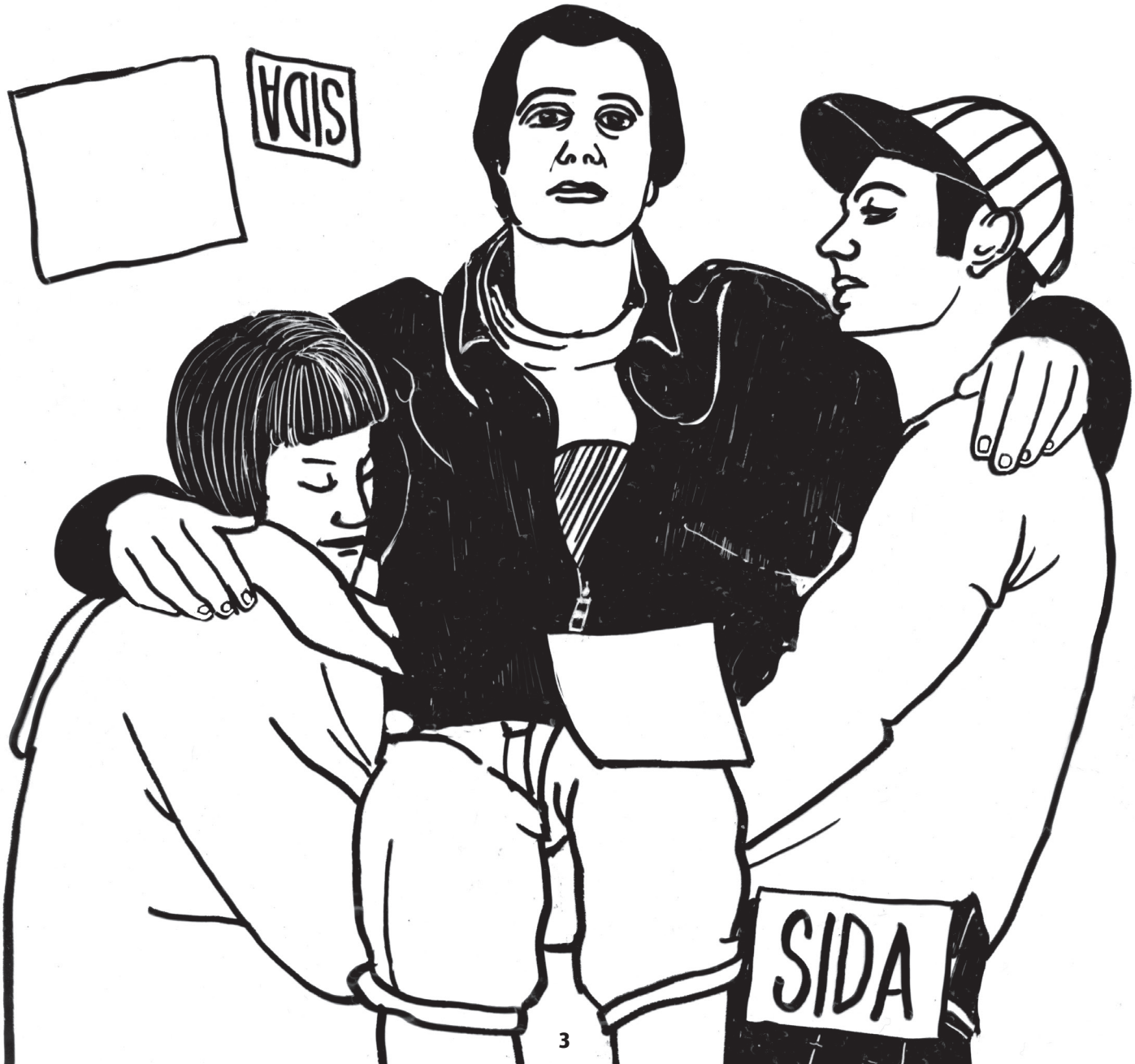

CARTOGRAFIA SOBRE L'ART I LA SIDA A ESPANYA

Per Equipo Palomar

El capítol *Cartografia sobre l'art i la sida a Espanya* examina el període que va de la dècada dels seixanta a la dels noranta del segle passat, quan la majoria dels països occidentals van fer uns progressos històrics cap a una major llibertat en termes de sexualitat i conductes íntimes. Molts d'aquells canvis van ser qüestionats, i en el cas d'Espanya els codis sexuals van romandre congelats sota el règim de Franco fins a finals de la dècada dels setanta. Aquest capítol se centra especialment en la resposta que es va donar en aquest país a la pandèmia de la sida des de la seva aparició, a començaments dels anys vuitanta.

Les aliances que la dictadura de Franco va establir amb la jerarquia catòlica concedien a aquesta l'ensenyament i el control de la moralitat pública i privada, basades en l'exaltació dels valors masculins i amb l'heterosexualitat i la família tradicional com a eixos de la vida social. Tot i que la Ley de Vagos y Maleantes es va aprovar el 1933, fins ben entrada la dictadura, el 1954, no es va reformar per incloure-hi la paraula *homosexual*. El 1970, ja en declivi la dictadura, es va endurir amb la creació de la Ley de Peligrosidad y Rehabilitación Social. Aquest context havia de crear un clima de repressió i abandó institucional envers les persones homosexuals, els quals es trobaven en un món que els rebutjava.

Fins al 1980, dos anys després de la derogació d'aquella llei, a Espanya no es van començar a legalitzar les associacions d'homosexuals. En aquell mateix període va irrompre la pandèmia de la sida, la qual va provocar un pànic social i cultural i la conseqüent resignificació de tot allò que s'havia assolit durant els anys anteriors en matèria de sexualitat. Fou una tragèdia aclaparadora per a les comunitats més afectades, que van esdevenir un blanc simbòlic reconeixible dels racons obscurs de la cultura sexual contemporània.

Des de l'aparició de grups com ara ACT-UP (Aids Coalition to Unleash Power) a Nova York o d'altres com ara Radical Furies, Testing the Limits, Lesbian Avengers, Outrage, Queer Nation Wac i Guerrilla Girls, hi ha hagut una nova manera de construir i de teixir art des dels marges; noves formes d'investigació, d'educació, de llaços i d'afectes comunitaris amb protestes i desobediència civil. A Espanya, dos dels grups que van aparèixer en els primers anys de la dècada de 1990 van ser LSD i La Radical Gai, tots dos a Madrid. Uns grups que, des de l'activisme queer i la lluita contra la pandèmia de la sida, mai no es van identificar amb l'art en el sentit més clàssic. Segons Fefa Vila, membre d'LSD, «hi ha una necessitat de posada en escena, de crear un món simbòlic propi i d'exercitar reiteradament una representació corporal "anormal"; es vertebra un discurs més, que opera dins de molts altres discursos, un llenguatge visual a través de les representacions pròpies que està contestant a un llenguatge anomenat, si vols, "artístic"».

La sida ha estat i continua sent un mirall que ens confronta individualment amb l'homofòbia, el racisme i el sexisme arreu del món. Des del context actual caldria preguntar-se com aquesta gran pandèmia ha definit i reconfigurat el nostre espai social, les idees sobre la vida i la mort o les estratègies i resistències polítiques. A Espanya, a diferència del que va succeir en altres països, els grups LGTB van ser els que va crear aquests espais de lluita en contra de la sida, moguts per la por de l'estigma i sobretot de la mort. L'agenda política del moviment LGTB de llavors girava entorn de temes diversos, com ara la identitat, les xarxes

afectives, l'anticapitalisme i l'antimilitarisme. En definitiva, els col·lectius activistes LGTB d'aquells anys es van dirigir principalment contra tot allò que era normatiu, impositiu i opressor.

GLOSSARI DE CONCEPTES

Cos trans
Diversitat funcional
Diversitat sexual
Homofòbia institucionalitzada
Ley de Vagos y Maleantes
Ley de Peligrosidad Social
Moviment LGTB
Pandèmia de la sida
Subcultura
Queer

ESTRATÈGIES I MATERIALS PER TREBALLAR EL CAPÍTOL A L'AULA

1. Belo C. Atance, *Magdalenas del sexo convexo*

Magdalenas del sexo convexo és un projecte de Belo C. Atance que persegueix ser, des del karaoke, un exercici de visibilitat lesbiana i feminista a través de l'apropiació de cançons populars espanyoles. Aquest arxiu compta actualment amb més de 70 temes i ofereix un recorregut històric que va des de 1933 fins a l'actualitat. La performativitat del karaoke té la facultat d'instal·lar en el nostre cos, temporalment, la memòria d'aquells que van cantar i relatar els seus desitjos, de moments històrico-socials com ara el destape, de moviments sòcio-musicals que van fugir de lògiques validadores (com ara el punk) i de hits democràtics.
A més, aquest format permet activar un estat d'ànim d'espectacularitat, excepcionalitat i desinhibició en aquells que estiguin disposats a corporeïtzar aquest display, cosa que fa més accessible la possibilitat de reviure una perspectiva històrica concreta a través de l'experiència. *Magdalenas del sexo convexo* és un gest de memòria responsable, de reivindicació de la visibilitat low cost; un reclam sensible, feminista i bollo.

2. Pepe Espaliú, *Carrying Project* (1993)

Pepe Espaliú va ser el primer artista espanyol a declarar públicament la seva condició de seropositu. Ho va fer en un article publicat el desembre de 1992 a *El País*. A partir de la lectura d'aquest article i del visionat de la performance realitzada pel mateix artista el 1993 i titulada *Carring Project* –títol que juga amb la similitud fonètica entre *carrying* (carregar) i *caring* (cuidar)–, ens preguntarem d'una manera col·lectiva quins aspectes de la nostra vida hem col·locat en el subsòl a què es refereix Pepe Espaliú i de quines maneres emergeixen violentament a la superfície. Com Pepe Espaliú, podem proposar una performance col·lectiva en què es carregui/cuidi tota persona del centre que necessiti l'afecte i el suport del grup.

3. Ley de Vagos y Maleantes

La Ley de Vagos y Maleantes es va aprovar el 1933, durant la Segona República, per castigar rodamons, nòmades, proxenetes i altres subjectes amb comportaments considerats antisocials. Durant el franquisme, aquesta llei va ser modificada per reprimir, a més, la homosexualitat, i cap al final de la dictadura va ser substituïda per la Ley de Peligrosidad Social (1970), vigent fins ben entrada la democràcia i derogada, finalment, el 1995. Com que era una llei que no sancionava delictes sinó que intentava evitar-ne la comissió futura, no con-

templava penes sinó mesures d'allunyament, control i retenció dels individus suposadament perillosos fins que es determinés que havien deixat de ser-ho. El seu desenvolupament reglamentari va desvirtuar la llei completament; es van arribar a crear camps d'internament, anomenats Reformatorios de Vagos y Maleantes, i es va permetre que s'utilitzés arbitràriament per reprimir les persones sense recursos.

A partir de la lectura de la llei en les seves versions diverses, proposem al grup reflexionar sobre la manera en què avui dia actua el poder per imposar la moralitat i controlar l'individu. Quines lleis actuals exerceixen aquest control? Quins espais habilita el poder amb aquest fi? Per acabar, en un exercici d'imaginació política, podem escriure col·lectivament una llei que contraresti i respongui críticament a la Ley de Vagos y Maleantes.

4. Alberto Cardín, *Debat sobre les llibertats individuals i el deure de l'Estat*

Alberto Cardín fou un dels activistes homosexuals espanyols més importants de la Transició i un dels primers a explicar públicament que era portador del VIH/sida. En el seu llibre *S.I.D.A. ¿Maldición bíblica o enfermedad mental?*, Cardín reflexiona sobre els límits de les llibertats corporals individuals i sobre el deure de l'Estat com a custodi del cos social. Plantegem la lectura del fragment que segueix i un debat de grup posterior a partir de la pregunta: on s'acaben les meves llibertats sexuals?

> No se trata de tirar por la borda los logros de la revolución sexual de los setenta y apuntarse también en esto al carro del neoconservadurismo imperante. Se trata, sencillamente, de evaluar las posibilidades concretas de realización de la utopía sexual promiscua anunciada hace poco más de una década –y ni siquiera consumada más que por pequeñas minorías, en aspectos bastante parciales–, una vez que la anterior confianza en el control de las enfermedades infecciosas se ha visto cuestionada por la aparición de una especialmente grave y aún mal conocida [...]. Tal vez uno de los efectos morales y civilizatorios más interesantes del sida sea la forma como puede obligar a adoptar posicionamientos personales diferenciados, sobre situaciones límite, que pueden llegar a tener a veces insospechadas consecuencias jurídicas. Problemas tales como la legitimidad moral de que gobiernos como el australiano o el alemán penalicen a los homosexuales contagiados de sida por seguir extendiendo el contagio, al no evitar las relaciones promiscuas, pueden revivir viejas imágenes de persecución, pero a la vez escenifican el conflicto entre la opción individual de destruir el propio cuerpo en aras de los más intransferibles placeres personales, y el deber del Estado como guardián del cuerpo social de defenderse contra los elementos que –en este caso, más física que moralmente– puedan ponerlo en peligro.
>
> Alberto Cardín, *S.I.D.A. ¿Maldición bíblica o enfermedad mental?* (Lartes, 1985)

BIBLIOGRAFIA I FILMOGRAFIA

PUBLICACIONS

Lebovici, Élisabeth. *Sida*. Barcelona: Macba i Arcàdia, 2020.

ENLLAÇOS DE CONSULTA

Anarchivo Sida
Amb el nom d'Anarchivo Sida, el col·lectiu Equipo Re ha estat desenvolupant una tasca d'investigació i de producció sobre la dimensió cultural i social de la continuada crisi del VIH/sida a l'Estat espanyol i a Xile, juntament amb casos d'estudi d'altres contextos de l'Amèrica Llatina. El 2018 el MACBA va organitzar una exposició que tenia la ciutat de Barcelona com a eix espacial i els anys noranta com a eix temporal. Amb motiu de l'exposició s'ha editat un PDF amb una extensa bibliografia sobre el tema.

PEL·LÍCULES, SÈRIES I DOCUMENTALS

Araki, Gregg. *Vivir hasta el fin* [ficció]. Estats Units: Desperate Pictures, 1992.

Demme, Jonathan. *Philadelphia* [ficció]. Estats Units: TriStar Pictures, 1993.

Singer, Bryan. *Bohemian Rapsody* [biopic]. Regne Unit i Estats Units: GK Films, TriBeCa Productions, 2018.

Vallée, Jean-Marc. *Dallas Buyers Club* [ficció]. Estats Units: Truth Entertainment, Voltage Pictures, R² Films i Evolution Independent, 2013.

Van Sant, Gus. *Mi nombre es Harvey Milk* [ficció]. Estats Units: Focus Features, 2008.

Branagh, Kenneth. *Los amigos de Peter* [ficció]. Regne Unit: Samuel Goldwyn Company i Renaissance Films, 1991.

Mariokissme. *Epitafio para Alberto Cardín* [documental]. Espanya, 2014.

Pla, Albert; Martorell, Lulú. *Pepe Sales. Pobres, pobres* [documental]. Espanya: Alguienvoló (Audiovisual&arts), Televisió de Catalunya i TVE, 2007.

BIOGRAFIES

EQUIPO PALOMAR
Un projecte de Mariokissme i R. Marcos Mota i viceversa

El Palomar neix en un àtic com a espai overground i horitzontal des d'on estendre línies de vol. Lloc des d'on defensen que «toda casa tiene su Palomar». És un lloc (sense ànim de lucre) de trobada, d'exhibició i de diàleg. S'incrusta com a reducte de discursos, subjectes i pràctiques que tenen dificultats a penetrar en l'esfera artística contemporània oficial. El Palomar vol revisitar aquest material i defensar-lo com a motor crític i com a part del corpus teòric i imaginari visual. És un projecte de col·laboració entre artistes que persegueix generar un context a la ciutat de Barcelona.
El Palomar té com a objectiu veure repetides les seves accions periòdicament. Consideren aquest projecte com un procés que es revisita contínuament a si mateix. S'hi poden veure treballs exempts de visibilitat als arxius i a les seleccions oficials, així com treballs que ja han estat integrats en altres contextos artístics internacionals però sense presència en el context espanyol. Així mateix, El Palomar pretén convertir-se en una eina vertebradora de context i en una xarxa d'agents crítics.
El Palomar és deutor d'això que acabem de dir. Reclamen el trans i l'inter del queer, parlen de les complexitats i contradiccions de les identitats múltiples des d'una visió politicoartística particular. Defensen que estan cansats que se'ls acusi pel vessant merament cultural, estètic i el teatral de la sexualitat en l'art. Volen reparar el desfasament discursiu de les pràctiques i teories que, pel fet de considerar-se «massa avançades» i al mateix temps «passades de moda», acaben sent marginals respecte del discurs oficial. Hi creuen com a reivindicació política i creuen en el component polític dels nostres propis cossos abjectes. Més enllà de mirar de ser integrades en una etiqueta, pretenen ser inflexió i diàspora de l'etiquetatge i de les nocions normalitzadores en si mateixes.
Sota el suposat triomf de la llibertat (ara, més que mai, amenaçada), s'amaguen les formes més refinades, però no per això menys acres i atroces, d'homofòbia, transfòbia, sexisme i racisme. Per això creuen oportú incidir des de la radicalitat d'un projecte independent per actualitzar certs discursos que avui s'estan institucionalitzant. El Palomar presenta, doncs, més que un arxiu, una fórmula regeneradora de discurs.

DIEGO DEL POZO BARRIUSO

Artista i professor de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Salamanca. El seu treball està motivat per les polítiques de les emocions, les economies afectives i per com es produeixen socialment i culturalment els afectes. És membre dels col·lectius artístics Subtramas, C.A.S.I.T.A. i Declinación Magnética. Va rebre la beca Leonardo BBVA 2019 d'Arts Plàstiques i Art Digital. Ha fet nombroses exposicions, tant individuals com col·lectives, i programes de vídeo en diverses galeries i centre d'art contemporani com ara la XIII Biennal de l'Havana (2019), II BIENALSUR (2019), *Atlas de las ruinas de Europa* a CentroCentro Cibeles de Madrid (2016-2017), *Anarchivo Sida* a Tabakalera (Sant Sebastià, 2016), X Biennal Centreamericana (2016), *Un saber realmente útil* al Museo Reina Sofía (Madrid, 2014-2015), *Colonia apócrifa* al MUSAC (Lleó, 2014-2015) o *Hasta que los leones no tengan historiadores...* a Matadero Madrid (2014-2015). També ha participat en exposicions i programes a La Casa Encendida de Madrid, CAB de Burgos, DA2 de Salamanca, Centro Cultural Montehermoso de Vitòria, Nikolaj Kunsthal de Copenhaguen, Haus der Kulturen der Welt de Berlín i, a París, Jeu de Paume, Théâtre Chatelet, Centre Pompidou i el Palais de Tokyo, entre d'altres.
Les seves obres d'art es troben en col·leccions com les de Comunidad de Madrid - CA2M de Móstoles, MUSAC de Lleó, CDAN d'Osca, DA2, Fundación Martínez Guerricabeitia, Diputación de Huesca, Fundación Díaz Caneja, Junta de Castilla y León, Diputación de Valladolid i Caja Burgos.

Archivo de Creadores
Hamacaonline
Ganarse la Vida
Anagrama
Declinacion Magnetica

MAC
BA

Amb el suport de:

Carasso
Daniel & Nina
Fondation sous l'égide de la Fondation de France